

Lesesenteret

Av Ragnar Gees Solheim

Det fulle navnet er siden 2004 **Nasjonalt senter for leseopplæring og leseforskning**, men til daglig brukes bare **Lesesenteret**.

Lesesenterets organisatoriske historie

1989 Senter for leseforskning (SLF) blir etablert ved Stavanger Lærerhøgskole.

1992 SLF blir landsdekkende spesialpedagogisk kompetansesenter med nye oppgaver overfor skoleverk og PP-tjeneste. Budsjett og oppdrag kommer fra Statped.

1995 SLF blir en del av Høgskolen i Stavanger, organisert som en frittstående enhet under høgskolens styre. Midler tildeles over høgskolens budsjett.

2004 SLF får nytt navn: Nasjonalt senter for leseopplæring og leseforskning (kortform Lesesenteret). Lesesenteret plasseres organisatorisk under Det humanistiske fakultet ved det nyopprettede Universitetet i Stavanger. Lesesenteret får oppdrag og finansiering fra tre oppdragsgivere: Utdanningsdirektoratet, Statped og Universitetet i Stavanger.

2012 Lesesenteret går ut av Statped, men beholder som nasjonalt senter de tidligere oppgavene.

2018 Utdanningsdirektoratet omorganiseres og Lesesenteret blir integrert i Universitetet i Stavanger. Endringen innebærer at ansvaret for Nasjonalt senter for leseopplæring og leseforskning overføres til Universitetet i Stavanger fra og med 1. januar 2018. (Nasjonalt senter for læringsmiljø og atferdsforskning får samme endringer i organisering og mandat.)

Finansieringen skjer over Universitetet i Stavangers budsjett og departementet forventer at de overførte midlene benyttes til å bidra til at barn, unge og voksne kan få en likeverdig og tilpasset opplæring av høy kvalitet i et inkluderende fellesskap.

Det nasjonale mandatet endres og blir for Lesesenteret:

- Bidra til at barn, unge og voksne kan få en likeverdig og tilpasset opplæring av høy kvalitet i et inkluderende fellesskap.

- Bidra til økt kvalitet i leseopplæringen – gjennom arbeid med språk, tekst og kommunikasjon i barnehagen og lesing som grunnleggende ferdighet i alle fag i grunnopplæringen.
- Aktuelle målgrupper for arbeidet er lærerutdanningene, skole- og barnehageeiere, ledere og ansatte i barnehager og skoler, PP-tjenesten.

Lesesenteret har i dag ca. 60 ansatte. Dette kan variere noe avhengig av ekstern finansiering, stipendiater og lignende

Grunnlaget blir lagt

Spiren til det som skulle bli Lesesenteret er å finne i Stavanger lærerhøgskole (SLH) tidlig på 1980-tallet. SLH satset alt tidlig på 1980-tallet på å utvikle et sterkt spesialpedagogisk fagmiljø og fikk opprette to årsstudier, 1. avdeling og 2. avdeling i spesialpedagogikk. I 1987 fikk SLH også godkjent et hovedfag i spesialpedagogikk. Ved å tillat at flere ansatte kunne samle og koordinere sin forskningstid i en egen avdeling, ble grunnlaget lagt for FEI-avdelingen (Forskning, Etterutdanning, Informasjon). FEI-avdelingens første leder var Torleiv Høien.

I tillegg til leseforskingmiljøet rundt Torleif Høien var det også et fagmiljø som arbeidet med adferdsvansker rundt Erling Roland. Daværende rektor for SLH Sigmund Sunnanå sørget i 1988 for at disse to fagmiljøene fikk hver sin etasje i en tidligere anleggsbrakke på SLHs område. Dette var et viktig skritt i utviklingen av det spesialpedagogiske miljøet ved SLH og i 1989 opprettet Torleiv Høien Senter for leseforskning (SLF) med det formålet å drive forskning og forskningsformidling om lese- og skrivevansker og dysleksi.

Torleiv Høien hadde tidlig på 1980-tallet avlagt to doktorgrader innenfor dysleksiforskning og hadde gjennom hele 80-tallet vært aktiv med å bygge et bredt kontaktnett med internasjonale forskere på feltet. Spesielt samarbeidet med Ingvar Lundberg i Sverige ble viktig for Lesesenterets utvikling til langt ut på 1990-tallet. Nevnes må også samarbeidet med tunge fagmiljø i USA og Canada som la grunnlaget for den første forskningen i Norge omkring mulige anatomiske/biologiske årsaker til dysleksi. Viktig i denne forskningen var også samarbeidet med Sentralsykehuset i Rogaland som hadde en av Norges første magnettomografer. Det økonomiske grunnlaget ble sikret ved at Høien gjennom sine kontakter med Rogalandspolitikere skaffet midler fra både Rogaland fylkeskommune og Universitetsfondet i Rogaland. I tillegg må nevnes at utenlandske selskaper i den nye oljeindustrien var interessert i å vise en bredere interesse for norsk samfunnsliv, og SLF fikk betydelige tilskudd til forskningsprosjekt og internasjonale konferanser.

Det neste viktige skrittet i utviklingen av SLF er knyttet til omorganiseringen av de statlige spesialskolene. Lov om spesialskoler fra 1951 ble integrert i Grunnskoleloven i 1976, men på slutten av på 1980-tallet var staten fortsatt ansvarlig for drift av over 30 spesialskoler med et budsjett på rundt en halv milliard kroner (en betydelig sum på 1980-tallet). Det viste seg også at halvparten av landets kommuner ikke hadde brukt de statlige spesialskolene i løpet av de ti siste årene og at elevgrunnlaget stort sett var spesialskolenes nærområder. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet nedsatte derfor en arbeidsgruppe som skulle utrede en omorganisering av de statlige spesialskolene. Utvalgets arbeid resulterte først i St.meld. nr. 54 (1989-90) *Om opplæring av barn, unge og voksne med særskilte behov* og etter et regjeringsskifte i St.meld. nr. 35 (1990-91) *Tillegg til St.meld. nr. 54 (1989-90) Om opplæring av barn, unge og voksne med særskilte behov*. Hovedkonklusjonen var at de statlige spesialskolene skulle nedlegges eller omdannes til kompetansesentre med utadrettet virksomhet. Etter behandlingen i Stortinget var grunnlaget lagt for Statped, den nye organisasjonen med ansvar for 13 landsdekkende og 7 regionale sentra. SLF ble i 1992 Statlig spesialpedagogisk senter for lesevansker og dysleksi. (SAF ble sammen med Lindøy spesialskole et spesialpedagogisk kompetansesenter for adferdsvansker.)

Sentrale oppgaver som Statlig spesialpedagogisk senter

Som nasjonalt senter fulgte det også nye oppgaver i tilknytning til kompetansespredning, utviklingsarbeid og kompetanseoppbygging i samarbeid med kommuner og fylker. Eksempler er etterutdanning og utviklingsarbeid knyttet til begynneropplæring i lesing, den videre leseopplæring, organisering av spesialundervisning m.m. Kartleggingsprøvene i lesing dannet også grunnlaget for meget omfattende kurs- og konferansevirksomhet i samarbeid med kommuner og skoledirektører. Det ble organiserte nasjonale lesekonferanser og med overgangen til Nasjonalt senter for leseopplæring og leseforskning ble en årlig lesekonferanse en del av oppdraget. Disse konferansene arrangeres fortsatt i dag. På oppdrag fra Departementet og Utdanningsdirektoratet har Lesesenteret også arrangert nasjonale, nordiske og internasjonale konferanser.

Individrettet arbeid

Individrettet arbeid var også ett nytt arbeidsområde som spesialpedagogisk senter. I likhet med de to andre kompetansesentrene med ansvar for lesevansker (Bredtvet og Eikelund) fikk SLF også ansvar for å yte tjenester i form av kartlegging/diagnostisering av enkeltindivider med omfattende dyslektiske vansker. Henvisninger til SLF kom stort sett fra PPT og representerte de mest kompliserte sakene hvor det lokale hjelpeapparatet opplevde at de kom til kort.

Å gi individuell hjelp var en del av arbeidsoppdraget helt til Lesesenteret ble til Nasjonalt senter for leseopplæring og leseforskning.

I det lange løp var dette arbeid som den lokale PP-tjenesten måtte ta hånd om, men den nære kontakten med praksisfeltet ga Lesesenteret nyttig spesialpedagogisk kunnskap om diagnostisering og utforming av tilrettelagt undervisning.

Kartleggingsprøvene

I 1992 fikk SLF det første store oppdraget knyttet til utvikling av materiell. Oppdraget var å utvikle kartleggingsprøver i lesing for 1., 2. og 3. klasse og prøvene skulle være klare for bruk på landsbasis i 1994. Dette var nybrottsarbeid og brakte også SLF inn i en til dels opphetet debatt om testing. Løsningen ble prøver som vektlegger informasjon til læreren, informasjon som er nyttig i tilrettelegging av undervisningen og som gir skolene grunnlag for å organisere spesialundervisningen. Prøvene skulle ikke danne grunnlaget for rapportering til departement eller lokale skolemyndigheter, men hadde som formål er å finne de elevene som har problemer med lesing slik at de kunne få nødvendig hjelp. Bekymringsgrensen er satt ved de 15-20 % svakeste leserne. Prøvene identifiserer ikke de beste leserne, dvs. at prøvene har en takeffekt og ganske mange elever vil klare alle oppgavene. Sammen med prøvene er det også utarbeidet veiledningsmateriell som læreren kan bruke i planleggingen av hjelpen til elevene som sliter med lesing. Sammen med ferdigstillelsen av prøvene ble det også holdt kurs om gjennomføring og oppfølging av prøvene i alle fylker (bortsett fra Oslo som takket «nei»). Kartleggingsprøvene ble godt mottatt i skolen og oppdraget ble forlenget med to år for også å utvikle kartleggingsprøver i lesing også for 5. og 8. klassetrinn. I forbindelse med Reform 97 kom 6-åringene inn i skolen, det ble ti års obligatorisk skolegang, og kartleggingsprøvene i lesing ble revidert og tilpasset den nye læreplanen. Lesesenteret har arbeidet med flere revisjoner av kartleggingsprøvene opp gjennom årene. Prøvene har vært i kontinuerlig bruk siden de ble tilgjengelige på 1990-tallet, og i dag er prøven på 3. trinn obligatorisk. Prøvene på 1. trinn er frivillige, men har skolen bestemt at de vil gjennomføre frivillige kartleggingsprøver, er prøven obligatorisk for alle elevene på det aktuelle trinnet.

Utviklingen av kartleggingsprøver i lesing omfattet også utvikling av prøvene på samisk. Lesesenteret kunne en del om prøveutvikling, men ingen ting om samisk. Takket være et godt samarbeid med samiske utdanningsmyndigheter, de få dyktige samiske fagfolkene som fantes og entusiastiske lærere, ble prøvene i første omgang utviklet på nord-samisk, senere også på lule-samisk og sør-samisk. Utviklingen av de samiske prøvene la også grunnlaget for omfattende etterutdanning.

Kartleggingsprøvene i lesing ble raskt tatt i bruk på Island og det kom også en svensk oversettelse.

Voksnes leseferdigheter

Mange forbinder Lesesenteret med skole og etter hver førskole men senteret har også hatt viktige oppgaver knyttet til voksnes lesing. Midt på 1990-tallet var senteret involvert i gjennomføringen av IALS (International Adult Literacy Survey) en undersøkelse av voksnes leseferdighet. I tillegg til leseferdigheter på forskjellige områder ble det foretatt intervjuer om utdanning, arbeidssituasjon og leseaktivitet. ALL (Adult Literacy and Life Skills Survey) var en videreføring av IALS og ble gjennomført på midten av 2000-tallet. Internasjonalt ansvarlig for IALS og ALL var OECD og Statistics Canada mens det i Norge var et samarbeidet mellom SSB (Statistisk sentralbyrå) og Lesesenteret.

PIRLS

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) er en internasjonal undersøkelse av leseferdighet hos 10-åringene. Bak PIRLS står IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement). PIRLS ble gjennomført første gang i 2001 og gjennomføres hvert 5. år. Norge har deltatt i alle de fem undersøkelsene, sist i 2021. Antall land som deltar har økt for hver runde og i 2021 deltok 65 land. Undersøkelsen ble gjennomført digitalt og i Norge deltok 7724 elever i 5. klasse på 217 skoler. PIRLS er en trendstudie som ser på utviklingen av leseferdighet over tid. Prøvene inneholder en lik fordeling av litterære tekster og faktatekster og måler leseforståelse, dvs. evnen til å trekke ut mening fra forskjellige typer tekst. Elevene besvarer også et spørreskjema og foreldre, lærere og skoleledelse besvarer også forskjellige spørreskjema. Resultatene fra PIRLS gir derfor også viktig informasjon om hva som kan påvirke leseferdighet, for eksempel elevenes interesser, foreldrenes utdanning, lærerens utdanning og undervisningsopplegg og skolens økonomi og organisering m.m.. Lesesenteret har hatt ansvaret for gjennomføringen av PIRLS i Norge. Resultatene publiseres i en internasjonal rapport som IEA er ansvarlig for og Lesesenteret er ansvarlig for skrivingen av den nasjonale rapporten. PIRLS finansieres av Utdanningsdirektoratet og er det prosjektet som Lesesenteret har hatt lengst for direktoratet. Lesesenteret har også fått ansvaret for neste runde i PIRLS, og når den er gjennomført i 2026 kan man se tilbake på 25 års sammenhengende arbeid.

NORDLES

Lesesenteret har gjennom årene også hatt oppgaver knyttet til satsningsområder i Departement og Utdanningsdirektorat. Eksempler er organisering og oppbygging av et nettverk av nordiske institusjoner som arbeidet med lesing og

leseforskning (1993 -1998). Nettverket fikk navnet NORDLES og nettverket fortsatte å eksistere lenge etter at den 5-årige finansieringen opphørte. Initiativ og finansiering kom fra Nordisk Ministerråd.

Gi rom for lesing

Gi rom for lesing var et program/rammeprosjekt/tiltaksplan som ble styrt av Utdanningsdirektoratet. Det ble lansert i 2003 og avsluttet i 2007.

Hovedmålene med tiltaksplanen var å:

- styrke leseferdighet og motivasjon for lesing hos barn og unge
- styrke lærernes kompetanse i leseopplæring, litteraturformidling og bruk av skolebibliotek
- øke bevisstheten om lesing som grunnlag for annen læring, kulturell kompetanse, livskvalitet, deltakelse i arbeidslivet og et demokratisk samfunn

Det var mange aktører i GRFL, og Lesesenteret hadde omfattende og varierte oppgaver i programmet. I tillegg til å ha deltatt i planleggingen av GRFL, var Lesesenteret også medlem av referansegruppen for prosjektet. Lesesenteret deltok også i nettverk og arbeidet med kompetanseutvikling og kurs. I strategiplanen til GRFL er Lesesenteret tillagt følgende roller og ansvar:

- samarbeide med Utdanningsdirektoratet om gjennomføring av *Gi rom for lesing!*
- initiere og samarbeide med regionale og lokale instanser om prosjekt
- gjennomføre og evaluere prosjekt for å stimulere til lesing
- organisere kurs og konferanser
- samarbeide med nettverkene for kompetanseutvikling for norsk og skolebibliotek lede og koordinere utvikling av arbeidsmåter og læringsstrategier i leseopplæringen i barnehage, grunnskole, videregående opplæring, voksenopplæring og lærerutdanning i Norge

SINTEF utarbeidet årlige evalueringer av framdriften i GRFL og en sluttrapport. Både underveisevalueringene og sluttrapporten ligger på Utdanningsdirektoratets hjemmeside.

Arbeid etter 2010

På sporet – tidlige intensive tiltak

På sporet er et intensivt tiltak for elever som står i fare for å utvikle vansker med lesing og skriving. Prosjektperioden er 2014 – 2019. Grunnlaget for På sporet er forskning som viser at elever som sliter med leseopplæringen står i fare for å få vansker med lesing senere i skoleløpet, og at elever med lesevansker har profitterer på tidlig hjelp. På sporet har utviklet verktøy og materiell som lærere

kan ta i bruk for tidlige å kunne hjelpe elever som kan stå i fare for å utvikle lese- og skrivevansker. Det er viktig at elevene får hjelp før de selv opplever nederlag, lavere tiltro til egne ferdigheter og redusert motivasjon. På Sporet baserer seg derfor på at elevene blir identifisert tidlig i første klasse. Prosjektbeskrivelse, materiell, veiledninger og en App finnes på Lesesenterets hjemmeside.

Språkløyper

Språkløyper er utviklet i 2016 – 2019 som en del av Nasjonal strategi for språk, lesing og skriving. Målgrupper er lærere, barnehagelærere og ansatte i barnehagene som ønsker å utvikle sin kompetanse om språk, lesing og skriving. Kunnskapsdepartementet står bak strategien og Lesesenteret har i samarbeid med Skrivesenteret og Utdanningsdirektoratet ansvaret for gjennomføringen. I prosjektet er det laget kompetanseutviklingspakker som består av en rekke økter på 40–80 minutt med fagtekster, filmer, videoforelesinger, refleksjonsspørsmål og oppgaver til mellomarbeid. Barnehage, skole, team eller faggruppe kan velge mellom en rekke tema etter hvilke behov de har. Det er utviklet et nettsted som vedlikeholdes og hvor alle ressursene er tilgjengelige.

De prosjektene/oppgavene som er nevnt er valgt ut fordi de representerer sentrale oppgaver og langvarig og omfattende arbeid. For en mer fullstendig oversikt anbefales det et besøk på Lesesenterets hjemmeside hvor man vil finne rapporter, materiell og publikasjoner fra mange års arbeid.

Sentrale oppgaver som del av høgskole og universitet

Universitetet i Stavanger blir til

SLH satset alt tidlig på 1980-tallet på å utvikle et sterkt spesialpedagogisk fagmiljø. Parallelt med den faglige utbyggingen i SLH skjedde også oppbygging av Høgskolesenteret i Rogaland (HSR) og i 1987 ble det etablert en sivilingeniørutdanning. Tilknytningen til oljesektoren sikret både en sterk finansiell og faglig posisjon og det satte fart i planer om både doktorgradsutdanning og universitet. Veien fram til et universitet i Stavanger skulle imidlertid bli både lang og kronglete med motstand både fra de fire etablerte universitetene og sentrale rikspolitikere. På tross av motstanden lå de faglige og økonomiske forutsetningene til rette for at flere og flere av de ansatte ved HSR var klar for å gjennomføre doktorgradsstudier. De norske universitetene var lite interessert i et samarbeid, og løsningen ble et samarbeid med Universitetet i Aalborg. Norske veiledere, disputas i Stavanger med dekan fra Aalborg. Fra offisielt norsk hold ble danskene gjort oppmerksom på at dette var en provokasjon mot norsk utdanningspolitikk. Samarbeidet med Aalborg fortsatte imidlertid i flere år, men med disputaser lagt til Danmark. Samtidig

med uroen innen teknisk sektor ved HSR arbeidet SLF og SAF litt under radaren med sine doktorgradskandidater. Sentrene hadde vært flinke til å knytte kontakter til sterke utenlandske og norske fagmiljø, og veiledning og finansiering av stipendiater skjedde lokalt. Psykologisk fakultet ved Universitetet i Bergen ble en verdifull samarbeidspartner og disputasene foregikk i Bergen. Etter hvert ble det også til at dekanen ved fakultetet kom til Stavanger for å lede disputasene, en ordning som varte til et stykke inn på 2000-tallet.

I rikspolitikken skjedde det også en del ting, og Mjøsutvalget la fram Innstillingen NOU 2000:14 *Frihet under ansvar*. Nå skulle de bli mulig for høgschooler å søke om akkreditering som universitet hvis de fikk godkjent fire doktorgradsområder. Godkjenningen skulle Norsk organ for kvalitet i utdanning (NOKUT) stå for. HSR hadde doktorgradsrett i Petroleumsteknologi og Offshoreteknologi og Samfunnssikkerhet kom i 2003. SLF og SAF hadde flere tilsatte med doktorgrad og flere var underveis og det fjerde doktorgradsområdet ble Spesialpedagogikk. Vedtaket om at Stavanger skulle bli Norges 5. universitet ble fattet i statsråd 29. oktober 2004 og universitetet ble offisielt åpnet av Kongen 17. januar 2000.

Lesesenteret i høgschool og universitet

Som nevnt innledningsvis hadde SLH alt undervisningstilbud i 1. og 2. avdeling spesialpedagogikk og et hovedfag i spesialpedagogikk på 1980-tallet SLF har hele tiden bidratt med undervisning og veiledning og Det gode samarbeidet mellom høgschoolen/universitetet og SLF/Lesesenteret om bidrag i høgschoolens/universitetets studieprogram har fortsatt i alle år. I dag bidrar Lesesenteret i undervisningen ved:

Fakultet for utdanningsvitenskap og humaniora

- Master i spesialpedagogikk
- Grunnskolelærerutdanning (5-årig)
- PPU/PPU-Y
- Master i nordisk og lesevitenskap
- Barnehagelærerutdanning
- Doktorgradskurs

Videreutdanningstilbud

- **Kompetanse for kvalitet (30 sp)**
- Begynneropplæring
- Andrespråkspedagogikk (forlenget)
- Norsk 2, tekstarbeid i norskfaget (8-13)

- **Kompetanse for fremtidens barnehage (30 sp)**
- Barns språk og språklæring (nettbasert)
- Barns språk og språklæring (samlinger)
- Spesialpedagogikk i barnehagen
- **Lærerspesialistordningen utfases**
- Erfaringsbasert master for lærerspesialister
- **Videreutdanning, PPT (15 sp)**
- Lese- og skrivevansker i sakkyndighetsarbeid
- Barn med utviklingsmessige språkforstyrrelser

- **Begynneropplæring for lærerutdannere (fra 2024)**

Ekstern finansiering

I tillegg har Lesesenteret hele tiden hatt mange eksternt finansierte prosjekt. Arbeidet med eksternt finansierte oppgaver fortsetter og en oversikt utarbeidet i anledning et besøk av Kunnskapsdepartementet i mai 2023 viser at Lesesenteret hadde 16 eksternt finansierte forsknings- og innovasjonsprosjekt, 9 støttet av Norges forskningsråd

Senterledere

Lesesenteret har hatt følgende ledere: Torleiv Høien 1989 – 1996, Ingolv Austad 1996 – 2006, Ragnar Gees Solheim 2006 – 2010, Åse Kari Wagner Hansen 2010 – 2018, Kjersti Lundetræ 2018 - fortsatt